DROBNOSTI

Puzzle jako ortoepický problém[1]

Barbora MARTINKOVIČOVÁ | Ústav pro jazyk český AV ČR

Puzzle as a problem for orthoepy

The article focuses on the pronunciation of the loanword *puzzle*, which can be realized through multiple variants in Czech. The research, based on material from public media files, tries to reveal possible connections between the pronunciation, meaning and morphological characteristics of this word. The main aim is to find out which pronounced variant can be regarded as orthoepic, and, based on the findings, to propose an adjustment to the keyword *puzzle* in the Czech Internet Language Reference Book.

Key words: Internet Language Reference Book, loanword, orthoepy, pronunciation, public media

Klíčová slova: Internetová jazyková příručka, ortoepie, přejaté slovo, veřejnoprávní media, výslovnost

Motivací pro vznik tohoto textu byla potřeba úpravy hesla *puzzle* ve slovníkové části Internetové jazykové příručky (IJP). Ačkoliv se slovo *puzzle* stalo součástí české slovní zásoby před několika desítkami let, nejsou mnohé jeho vlastnosti v jazyce ustáleny. Jako nejdiskutabilnější se přitom jeví otázka výslovnosti, které budu v příspěvku věnovat největší část pozornosti, povšimnu si však také vztahu výslovnosti ke gramatickým vlastnostem slova a jeho významu.

Slovo *puzzle* přejaté z angličtiny poprvé zachycují jazykové příručky vydané na přelomu tisíciletí, které shodně popisují jeho význam přibližně jako ‚skládačka z nepravidelných dílků, jejichž složením vzniká nějaký obraz'. Liší se však údaji o výslovnosti a gramatických vlastnostech tohoto slova. Podle Sochové a Poštolkové (1994) jde o nesklonné neutrum nebo femininum, které se vyslovuje [pazl], častěji [puzle]. Publikace Nová slova v češtině (NSvČ1) i Nový akademický slovník cizích slov (NASCS) vedle nesklonné podoby všech tří rodů zmiňují možnost skloňovat *puzzle* jako neživotné maskulinum vzoru „hrad" (*puzzle, -u*). NSvČ1 pak petitem dodává, že se výraz někdy chápe jako substantivum pomnožné. Obě příručky vedle základní výslovnostní podoby [pazl] uvádějí i výslovnost [pucle], kterou NSvČ1 hodnotí jako hovorovou a NASCS jako lidovou. Původnímu heslu v IJP byl přiřazen mužský rod a výslovnost [pazl]. O možnosti přiřazení slova k jinému rodu, o jeho nesklonnosti a existenci výslovnosti [pucle] byl uživatel příručky zpraven pouze v poznámce k heslu.

V příručkách se tedy objevují tři výslovnostní varianty: [pazl], která je ve všech příručkách považována za základní, [puzle], již uvádí jen Sochová a Poštolková (1994), zato jako častější, a [pucle] zachycená v NSvČ1 a NASCS s příznakem. První dvě podoby odpovídají principům výslovnostní adaptace, které Dubě-da (2018, s. 247–248) označuje jako primární: v případě varianty [pazl] se jedná o fonologickou aproximaci (tzn. náhradu cizích fonémů českými na základě hláskové podobnosti),

[1] Příspěvek vznikl v rámci infrastrukturního projektu MŠMT *LINDAT/CLARIN – Výzkumná infrastruktura pro jazykové technologie – rozšíření repozitáře a výpočetní kapacity* (CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_013/0001781).

v případě [puzle] o grafickou výslovnost (českou výslovnost psané podoby slova). Třetí podobu [pucle] lze vysvětlit jen za spolupůsobení sekundárního principu, pravděpodobně vlivu třetího jazyka, buď italštiny, nebo němčiny – v obou jazycích se dvojice písmen *-zz-* vyslovuje jako [c] (srov. Uhlířová, 2002, s. 110; Dubě-da, 2018, s. 261; Štěpánová, 2019, s. 76). Tato výslovnostní podoba pak může být též podporována expresivními výrazy *pucek* (mj. ‚něco kulatého vůbec') a *puclík* (‚buclaté dítě'). Druhý výraz se možná právě vlivem výše uvedených významů rozšířil ve významu ‚malý díl skládačky' (Štěpánová, 2019, s. 76).

Účelem provedeného šetření bylo zjistit výskyt výslovnostních variant v úzu a jejich noremní status ve spisovných komunikačních situacích. K tomu posloužily archivy Českého rozhlasu a České televize (viz archiv ČRo; archiv ČT), neboť ve vysílání veřejnoprávních médií lze (alespoň v určitých pořadech) očekávat dodržování ortoepických norem, jak vyplývá též z jejich kodexů (viz Kodex ČT; Kodex ČRo).[2] Celkem jsem vyexcerpovala 110 nahrávek (131 záznamů)[3] z archivu ČRo a 32 nahrávek (47 záznamů) z archivu ČT. V nahrávkách jsem zaznamenala tři výslovnostní varianty základu: [pucl-] (122 záznamů), [pazl-] (42 záznamů) a [puzl-] (2 záznamy). Ve zbývajícím počtu záznamů (12) není mluvčí v užívání výslovnostních variant konzistentní a střídá je, s těmito záznamy jsem proto ve statistikách nepracovala. Je patrné, že si v nahrávkách konkurují varianty [pucl-] a [pazl-], poslední zachycená varianta je velmi okrajová, v následujících odstavcích se jí tak nebudu zabývat.

Záznamy z nahrávek pocházejí z let 2008 až 2018 z 21 rozhlasových[4] a 5 televizních[5] stanic. V průběhu let není patrná žádná tendence k preferenci jedné či druhé varianty. Z dat vyplývá, že se lze s výslovnostní podobou [pazl-] setkat především u hlasatelů. Jak u nich, tak zejména u neprofesionálních mluvčích (hostů či respondentů) ovšem převažuje výslovnost [pucl-] (viz graf 1). Pomocí těchto dat lze vysvětlit odchylné preference v rámci jednotlivých (především rozhlasových) stanic. Zatímco ve vysílání regionálních stanic nebo Radiožurnálu, kde je ve sledovaných pořadech zastoupení neprofesionálů oproti průměru vyšší, lze výslovnost [pucl-] slyšet nadprůměrně často, na Radiu Wave s vyšším počtem záznamů hlasatelů je poměr variant opačný. U Radia Wave může mít vliv na vyšší výskyt podoby [pazl-] také používání slova *puzzle* ve významu, který má v anglickojazyčném prostředí: ‚hra testující vynalézavost nebo znalosti; hádanka' (viz OD). S tímto významem se setkáváme i na jiných rozhlasových či televizních stanicích, ale velmi zřídka. V takových případech byla (s jedinou výjimkou) použita původní anglická výslovnost.[6]

Data naznačují, že by výslovnost slova *puzzle* mohla být ovlivněna i jeho gramatickými vlastnostmi. Z velké části dokladů však nelze jednoznačně usuzovat ani na ne/sklonnost výrazu, ani na gramatické kategorie, zejména číslo a rod. Ve zpracovaném vzorku převažuje

[2] Korpusy řady ORAL jsou pro účely šetření méně vhodné, protože zachycují převážně jazyk neformálních rozhovorů. Jak se navíc ukázalo, slovo *puzzle* tu má jen několik málo dokladů.

[3] Jeden záznam odpovídá všem replikám jednoho mluvčího v rámci jedné nahrávky. Nahrávky jsem nečlenila na jednotlivé repliky, v rámci jedné nahrávky byl totiž jeden mluvčí ve výslovnosti slova *puzzle* obvykle konzistentní, viz dále.

[4] Regionální stanice (12 stanic): 42 záznamů, Radio Wave: 20 z., iRozhlas: 17 z., Regina: 15 z., Radiožurnál: 12 z., ostatní stanice (Vltava, ČRo Plus, ČRo 6, Dvojka, Rádio Česko): méně než 10 z.

[5] ČT24: 13 záznamů, ČT :D: 7 z., ČT1: 5 z., ČT2: 2 z. a ČT Sport: 2 z.

[6] Užívání slova *puzzle* v tomto významu má zatím spíše slangový charakter. Je otázka, zda se v budoucnu nerozšíří, a případně tak neovlivní i výslovnostní normu.

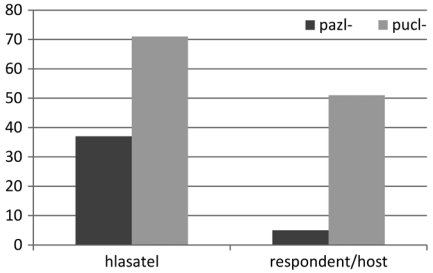

Graf 1: Zastoupení výslovnostních variant u hlasatelů a respondentů/hostů.

základní tvar, nesklonnost výrazu je však prokazatelně doložena jen ve 24 % případů u výslovnosti [pazl] a ve 12 % u výslovnosti [pucle].[7] Rodově jsou tyto doklady obvykle indiferentní. Výraz je skloňován při výslovnosti [pazl-] v 16 % případů, při výslovnosti [pucl-] ve 12 % případů. V případě skloňování přitom s výslovností [pazl-] bezvýjimečně korelují tvary mužského rodu, s výslovností [pucle] tvary rodu ženského/středního. Tato korelace souvisí se zakončením ve výslovnosti. Tvrzení Štěpánové (2019, s. 76), že „zatímco forma [pazl] se užívá v jednotném čísle, varianta [pucle] se nezřídka vyskytuje i jako podstatné jméno pomnožné", není možné (z důvodu absence jednoznačných dokladů) potvrdit ani vyvrátit.[8] V několika případech bylo *puzzle* užito jako nesklonné adjektivum ([pazl] *film*, [pucle] *skládačka*), jedná se ale spíše o okrajovou záležitost.[9]

V rámci replik, v nichž se vyskytne slovo *puzzle*, mají někteří mluvčí potřebu komentovat jeho výslovnost. Na základě těchto komentářů, které se objevují jak v Českém rozhlase, tak v České televizi, si lze do jisté míry učinit úsudek o noremnosti doložených variant. V obou veřejnoprávních médiích je zřejmá potřeba mluvčích vyjádřit se především k výslovnosti [pucle]. Ta je mluvčími označována za českou, počeštělou, zažitou v České republice, v některých případech je považována za rovnocennou variantu, jindy je ale stavěna do kontrastu se „správnou" podobou [pazl]. O pochybnostech týkajících se výslovnosti svědčí také střídání variant u některých mluvčích (bez dalšího komentáře doloženo v 6 případech), vyskytl se i případ sebeopravy (*dát dohromady to pucle, to to pazl*). Tyto doklady nasvědčují tomu, že ačkoliv je výslovnostní podoba [pucle] frekventovanější, není všemi za všech okolností považována za noremní.[10]

---

7 Data z korpusu SYN v7 naznačují, že nesklonnost je v tištěných textech převažující, srov. např. tvary vyskytující se po předložce *s*: *puzzle* (30 výskytů), *puzzly* (9 v.), *puzzlemi* (8 v.) nebo *v*: *puzzle* (všech 40 v.), podobně i u ostatních méně frekventovaných předložkových spojení.

8 V médiích jsou časté kontexty, v nichž se nehovoří pouze o jedné skládačce, ale o jejich větším množství, *soutěž ve skládání puzzle* (*puzzlů*, *puzzlí*); *výstava p.* apod.

9 Okrajovost adjektivního užití dokládají i údaje ze SYN v7, kde se jednotlivá spojení (opakují se např. *puzzle skládačka*, *puzzle hra*) objevují v jednotkách dokladů.

10 O nesamozřejmosti jejího výskytu ve spisovných komunikačních situacích by mohly svědčit také záznamy z jazykové poradny ÚJČ AV ČR, kterou v minulosti kontaktovali tazatelé dotazující se na správnost právě výslovnostní podoby [pucle] (již považovali za nesprávnou nebo jež jim byla vytknuta někým z okolí). Zajímavé může být srovnání s daty z orientačního průzkumu provedeného mezi studenty FSV a FF UK: Z 69 studentů jich 64 uvedlo, že slovo *puzzle* vyslovují [pucle], pouze 5 [pazl]. Někteří přitom považují za příznakovou anglickou výslovnost, jež byla někdy uváděna jako hyperkorektní. Méně studentů uvedlo jako příznakovou variantu [pucle], s níž spojovali neformálnost či familiárnost. Průzkum provedený mezi studenty formou ankety a dotazníku nelze hodnotit jako autentickou komunikační situaci, proto není s uvedenou analýzou porovnatelný. Výsledky hovořící ve prospěch výslovnostní varianty [pucle] by však měly být v budoucnu prověřeny podrobnějším zkoumáním. Za uvedená data

Na základě analýzy bylo heslo ve slovníkové části IJP upraveno následujícím způsobem: Vznikla tři navzájem propojená hesla, aby tak bylo zohledněno užívání slova ve všech třech rodech. S ohledem na doklady v tištěných textech byla do paradigmatických tabulek u všech hesel doplněna též nesklonná varianta. Výslovnostní varianta [pucle] byla vzhledem ke své vysoké frekvenci a přijatelnosti u jisté části mluvčích uvedena u všech hesel jako výslovnostní varianta.[11] Protože je však třeba vzít v úvahu, že v českých spisovných komunikačních situacích nefunguje vždy jako varianta rovnocenná, je nezbytnou součástí hesel komentář vysvětlující distribuci jednotlivých výslovnostních variant a současně také jejich vztah ke gramatickým vlastnostem slova.

LITERATURA A ZDROJE

archiv ČRo: *Český rozhlas – Audioarchiv* [online]. Cit. 23. 1. 2019. <https://hledani.rozhlas.cz/iradio>.

archiv ČT: *Česká televize – Vyhledávání* [online]. Cit. 23. 1. 2019. <http://www.ceskatelevize.cz/hledani>.

Duběda, Tomáš (2018): Fonologická adaptace anglicismů v kvantitativním pohledu. *Naše řeč*, 101(5), s. 245–267.

IJP: *Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2019). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. Cit. 23. 1. 2019. <http://prirucka.ujc.cas.cz>.

Kodex ČRo: *Kodex Českého rozhlasu* [online]. Cit. 23. 1. 2019. <https://rada.rozhlas.cz/kodex-ceskeho-rozhlasu-7722382>.

Kodex ČT: *Kodex České televize: Čl. 9 Jazykový projev* [online]. Cit. 23. 1. 2019. <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/cl-9-jazykovy-projev>.

NASCS: *Nový akademický slovník cizích slov: A–Ž* (2009). Praha: Academia.

NSvČ1: Martincová, Olga et al. (1998): *Nová slova v češtině: Slovník neologizmů*. Praha: Academia.

OD: *Oxford Dictionaries* [online]. Oxford: Oxford University Press. Cit. 27. 1. 2019. <https://www.oxforddictionaries.com>.

ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1 z 2. 6. 2017 [online] (2017). Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 23. 1. 2019. <http://www.korpus.cz>.

SCS: *Slovník cudzích slov (akademický)* [online]. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Cit. 23. 1. 2019. <http://slovniky.juls.savba.sk/?d=scs>.

SJP: *Słownik języka polskiego PWN* [online] (1997–2019). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. Cit. 23. 1. 2019. <https://sjp.pwn.pl>.

Sochová, Zdeňka – Poštolková, Běla (1994): *Co v slovnících nenajdete: Novinky v současné slovní zásobě*. Praha: Portál.

SYN v7: *Korpus SYN, verze 7 z 29. 11. 2018* [online] (2018). Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 23. 1. 2019. <http://www.korpus.cz>.

Štěpánová, Veronika (2019): Puzzle. In: Markéta Pravdová – Ivana Svobodová (eds.), *Akademická příručka českého jazyka* [2. vydání]. Praha: Academia, s. 76.

Uhlířová, Ludmila (2002): Puzzle. In: Anna Černá – Ivana Svobodová – Josef Šimandl – Ludmila Uhlířová, *Na co se nás často ptáte*. Praha: Scientia, s. 110–111.

Ústav pro jazyk český AV ČR
Letenská 123/4, 118 51 Praha 1
martinkovicova@ujc.cas.cz

velmi děkuji svým kolegům Ivaně Svobodové a Ondřeji Dufkovi.

[11] Za poznámku jistě stojí, že je jako rovnocenná výslovnostní varianta kodifikována například na Slovensku (viz SCS) nebo v Polsku (viz SJP). Na Slovensku se výslovnosti přizpůsobuje i pravopisná podoba. V Česku je oproti tomu grafický zápis ustálený, s pravopisnou variantou *pucle* se téměř vůbec nesetkáváme.